

**Секція 6**  
**ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА**  
**ПЕРСПЕКТИВИ**

**Світлана ЧЕРЕПАНОВА**

*доктор філософських наук, доцент,  
Львівський національний університет ветеринарної медицини  
та біотехнологій імені С.З.Гжицького  
Львів, Україна  
cherepanovalviv7@gmail.com*

**ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ЯК ДУХОВНО-ЦІННІСНА СИНЕРГІЯ**

Актуальність зазначеної проблеми обумовлюють екзистенціальна ризикогенність людського буття в його планетарному та локальному вимірах. Особливо щодо складних реалій воєнного стану в Україні, яка мужньо протистоїть агресивному нападу Росії від 24 лютого 2022 року, виборюючи свою незалежність, цілісність, свободу вибору європейського шляху розвитку. За надзвичайно складних викликів, необхідні адекватна відповідь, нові підходи до осмислення педагогічної діяльності у площині філософії освіти.

Філософія освіти апелює до світогляду, цінностей, фундаментальних філософських категорій (“буття людини”, “буття культури”, “буття людства”, “суб’єкт”, “об’єкт” та ін.).

Категорія “людина” основоположна філософська категорія й смислова ознака будь-якої філософської системи. Філософське осмислення буттєвості людини вирізняє універсальність. У структурі філософського знання категорія “буття” є предметом онтології (грец. *on, ontos* – суще, і *logos* – вчення), в теорії пізнання – основа картини світу (як і будь-яких інших категорій). Взаємодія цих категорій набуває аксіологічного, антропологічного, онтологічного, культуротворчого смислу в системі відносин: глобальне - самобутнє, універсальне - індивідуальне, загальнолюдське - національне. Філософія освіти і педагогіка використовують філософську методологію (філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, технологічний рівні). Філософії властиві певні методи пізнання, способи бачення загального. Феноменологічний (грец. *phenomen* – показування себе) метод; в сучасній філософії, феноменологія – одним з провідних напрямів. Метод трансцендентності (лат. *transcendens* – переступати, виходити за межі).

Метод герменевтики (грец. *hermeneutikos* – мистецтво і теорія тлумачення текстів) передбачає осмислення певних феноменів у контексті культури. Основні положення філософії методологічно значущі для будь-якої з форм суспільної свідомості: наука, освіта, політика, право, мораль тощо, які осмислюють свій специфічний предмет. На підставі філософського світогляду, фундаментальних філософських категорій, методів, філософія освіти вибудовує теоретико-методологічний інструментарій.

Автор пропонованого дослідження обстоює наступні положення: філософія освіти функціонує як системне соціокультурне явище, поєднуючи методологію, науку, цінності, національні та європейські/світові педагогічні традиції в їхній проекції на людину; філософію освіти характеризує сукупність теорій (ідей), світоглядних, наукових, культурних, ціннісних, морально-етичних засад, які обумовлюють не лише сенс та зміст виховання/навчання, а й певний *тип особистості*. Наші позиції методологічно визначають співмірність ідей, теорій (феноменологія, філософська антропологія, онтологія), підходів (постнекласичний, світоглядно-філософський, суб'єктний, порівняльний, комунікативний, праксеологічний), інтенції випередження. З цього погляду, теоретико-методологічний інструментарій філософії освіти осмислюється як *синергія* (грец. *sinergia* – спільна або кооперативна дія) базисних буттєво-ціннісних концептів (людина-наука-культура-мистецтво-стиль мислення) та цілепокладання – становлення особистості як суб'єкта культури. Методологічно прийнятні феноменологічні поняття інтенціональність, інтерсуб'єктивність; феноменологічне розуміння активності свідомості як творчої здатності.

Світосприйняття, мислення, освіта, наука, мистецтво у координатах культури, техногенної (західної) і традиціоналістської (східної) обумовлюють певні типи особистості: індивідуалістичний (Захід), колективістичний (Схід).

Фундаментальну відмінність між Сходом і Заходом К.-Г. Юнг вбачав не стільки у філософських традиціях, скільки в особливостях психології; Схід характеризує типово інтровертована (лат. *intro* – всередину, *versio* – повертати, звертати) установка, принципово відмінна від не менш типової – екстравертованої (*extra* – поза, *versio* – повертати, звертати) позиції Заходу. Духовно-ціннісні підстави буття європейської людини як суб'єкта культури визначають юдео-християнські традиції й техногенна (Західна) цивілізація. Розвиток людини як суб'єкта культури східного ареалу, відбувається під впливом духовно-ціннісних засад конфуціанства і даосизму (Китай), конфуціанства та буддизму (Японія), специфіки

традиціоналістської (Східної) цивілізації. “Захід” радше сприймається як Європа (вплив культури античності) і Північна Америка. Ареал “Схід” – країни Азії та Північної Африки. Китайсько-конфуціанський культурно-цивілізаційний ареал: Китай, Тайвань, Південна Корея, Японія. Популяризації ідей дзен-буддизму (сутність буддизму, буддизм і сучасний світ, дзен і японська культура та ін.) сприяли дослідження японського буддолога Судзукі Дайсецу Тайтаро (1870 – 1966).

Міркування Лао-Цзи містить “Книга про дао і де” (“Даодецзін”) Засадничі положення: ідея *дао* – “шляху”, на якому самі собою постають Небо і Земля; принцип “недіяння” (*вей-у-вей*) – спосіб життя, узгоджений із закономірностями світового буття; *інь* і *ян* – фундаментальні поняття давньокитайської міфології. *ян* – керує небом, *інь* – землею і, завдяки цьому відбулося становлення *В с е с в і т у*... Вважається...(17) “Найкращий володар той, про кого народ каже лише те, що він існує. Трохи гірші ті володарі, які вимагають, щоб народ їх любив і звеличував. Ще гірші ті володарі, яких народ боїться ; і гірші від усіх ті володарі, яких народ зневажає. Через це тому, хто не заслуговує довіри, люди не довіряють. Хто вдумливий і стриманий у словах, з успіхом завершує справи, і народ каже, що він діє згідно з природою”...(68) Розумний полководець не буває войовничим. Умілий вояк не буває гнівним. Той, хто вміє перемагати ворога, не нападає. Той, хто вміє керувати людьми, не ставить себе в низьке становище. Це я називаю *де*, що уникає боротьби. Це сила в керуванні людьми. Це означає йти за природою та за давнім началом *дао*... [4]. На китайську філософію і духовну культуру надзвичайно вплинула “І-цзін. Книга змін” (китайський трактат II тис. до н.е. містить філософські та окультні ідеї). Згідно традиції, вважається, що коментарі до трактату були виконані Конфуцієм. Трактат поширився з-поміж європейців у XX ст. [3].

Широко відомі давньогрецькі філософи Сократ, його учень Платон, Арістотель (учень Платона і наставник Александра Македонського). Морально-етичний зміст вирізняє так званий Заповіт Александра Македонського, опис-супровід у Вічність: справа – воїни, зліва – заможні, позаду – бідні (незважаючи на їхні молитви, земне життя царя завершилось); у правій руці – золота куля (усе, що досягнув у цьому житті), ліва рука порожня (ні з чим приходиш у цей світ, ні з чим і підеш). Як тут не згадати Україну, пожиттєво призначених суддів Конституційного суду, котрі, не переймались моральністю, описали витрати країни (платників податків) на їхнє поховання ?!

“Апологія Сократа” (єдиний твір Платона, складений не в діалогічній формі) входить, разом із двома діалогами – “Критон” і “Федон”, – до

трилогії, присвяченої останнім дням життя славетного давньогрецького філософа Сократа, засудженого афінським судом до смертної кари. Річ у тім, що в лютому 399 р. до н. е., коли Сократу виповнилось сімдесят років, троє афінських громадян (державної прокуратури тоді не було): молодий поет Мелет, політичний діяч, шкіряник Аніт і ритор Лікон – подали в суд скаргу на Сократа. Текст цього обвинувального акту, за Діогеном Лаерцієм, звучав так: “Сократ винен у тому, що не визнає богів, яких визнає держава, а вводить нові божества. Він також винен у розбещуванні молоді. А кара за це – смерть”. Справа Сократа розглядалася в одній з колегій суду геліастів, тобто суду присяжних. Ця колегія налічувала п’ятсот одного суддю, вибраних з-поміж різних верств суспільства [5, с. 349]. Відповідно до слів Сократа: “ЗА” нього було подано 221 голос, “ПРОТИ” було подано 280 голосів...Для його виправдання потрібні були мінімум 251 голос із 501 [5, с. 357].

Тобто, виправданню Сократу не вистачило 30 голосів.

Згадаймо. Зраду Вчителя – Ісуса – вчинив Іуда за 30 срібників. Дивне співпадіння?

Актуальність давньогрецького досвіду (філософія, освіта) засвідчив XX Всесвітній філософський конгрес (проблеми пайдейї та алетейї. США, Бостон, 1998). Відбувся Світовий філософський конгрес “Філософія Арістотеля” (9-15 липня 2016 р. Греція, Афіни). Схід: світоглядно-ціннісні традиції і сучасні ідеї – XXIV Всесвітній філософський конгрес. 13-20 серпня 2018 р. Китай, Пекін (Філософія освіти – окрема секція).

Незабутнє для мене *Alma mater* – філософський факультет Київського університету імені Тараса Шевченка; можливість відвідати виступи відомого філософа Павла Копніна (тодішній директор Інституту філософії АН УРСР; тепер Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАНУ). Приваблювали його вдумливі очі, тембр голосу, що відразу захоплював, образність мови, емоційність викладу, процес мислення, який розгортався, торкаючись свідомості слухачів, переконливі міркування, логічні аргументації, що *проблеми людини*, людського буття потребують осмислення з позицій філософії. Підходи П.Копніна сприяли розвитку Київської філософської школи, філософському відродженню в Україні (В.Шинкарук, М.Попович, В.Табачковський, І.Бичко та ін.).

*Людина* – основоположний концепт філософії освіти. Людина, як універсальна відкрита система, поєднує загальне (загальнолюдські цінності) – особливе (національні цінності) – окреме (особистісні цінності). Пізнання рухається від осмислення ціннісних явищ одиничного, через виявлення у них особливого, до загального. Світоглядно-ціннісні

постулати визначив Григорій Сковорода: “сродність”, “тілесним не нап’ється Дух”, пам’ять про “власну криницю чисту”, “пізнати себе і відкрити у собі Людину”. Сковорода започатковує добу класичної української філософії (І.Бичко). Він пов’язував гуманістичне розуміння людини з ідеями органічної єдності духовних засад розвитку людства.

*Наука*, наукова картина світу пов’язані зі світоглядними, філософськими, культурними засадами пізнання/діяльності. Світоглядно-філософський підхід акцентує планетарно-космічний вимір людського буття і планетарно-космічний тип особистості. У дослідженні космосу вбачає перспективи людства видатний розробник “теорії всього” британський фізик-теоретик Стівен Гокінг (1942–2018). С. Гокінг відвідав Україну, його онлайн-лекція “Чорні діри у роздумах студентів під час сесії” відбулася у Києві (Політехнічний університет). Вчений переконаний, що з сучасними науковими ідеями (“чорні діри”, “Великий вибух” тощо) потрібно у доступних формах ознайомлювати дітей, оскільки це розвиває свідомість поколінь, світоглядно-ціннісне сприйняття наукової картини світу. Він підготував у співавторстві з донькою Люсі кілька видань для школярів [1; 2]. Міждисциплінарні дослідження активізує методологія синергетики. Йдеться про розвиток у суб’єктів навчання сучасного наукового мислення: нелінійного, складнісного, системного (Л.Берталанфі – Австрія, Г.Гакен – Німеччина, І.Пригожин – Брюссель; В. Лутай, І. Добронравова – Україна), враховуючи “нову раціональність”, новий діалог людини-науки-природи-культури (І. Пригожин).

*Культура*, як концепт філософії освіти, наука-в-культурі, суттєво визначають педагогічну практику. Розвиток суспільства характеризує система універсальї культури (уявлення про людину, природу, суспільство, добро і зло тощо). За відмінностей Заходу та Сходу (філософські, політичні, економічні, релігійні, світовідношення загалом), саме культура сприяє збереженню/розвитку національних освітніх систем. Спеціалізованою формою культури є мистецтво.

*Мистецтво* вперше розглядається в системі філософії освіти автором цих рядків. Засобами мистецтва можливо оптимізувати різні види інформації (вербальну, сенсорну, структурну), досягти гармонійної взаємодії правої (художньо-творчої) й лівої (аналітичної) півкуль головного мозку. Мистецтво безпосередньо діє на почуття, через них – на інтелект, і опосередковано на соціальну практику. Тобто розвинена чуттєвість спонукає дію інтелекту. У такий спосіб мистецтво поєднує чуттєве та логічне пізнання, активізує почуття, волю, інтелектуальний пошук інноваційних рішень. Педагог покликаний зацікавити суб’єктів

учіння, спонукати до художнього сприйняття як естетичної події, розвитку особистісних естетичних якостей. Освітня практика має поєднувати взаємодію інформаційних потоків, які розвивають чуттєву (мистецтво, художня культура) і раціональну сфери свідомості суб'єктів учіння. Відповідне спрямування освітнього процесу потребує реального втілення в навчальних технологіях, опануванні будь-якої професії, передусім – педагогічної.

Опанування знаннями, професійно-орієнтованими видами і технологіями діяльності теоретично, змістовно, функціонально пов'язано з розвитком стилю мислення. Філософський аналіз виявляє взаємообумовленість стилю мислення та методологічної організації свідомості педагога. Метод характеризує “втілена раціональність” (мистецтво, наука, практика) (С. Кримський). Стиль педагогічного мислення та діяльності зазнають впливу мультимедійних технологій (переважно он-лайн навчання за воєнних реалій).

Філософське, наукове, духовно-практичне освоєння світу мають свою специфіку: філософія – теоретичне мислення, універсальні категорії, рефлексія над сенсом людського буття; наука – раціонально-логічне пізнання; мистецтво – емоційно-чуттєве сприйняття світу. За принципом “доповняльності” (Н.Бор), знання у галузі філософії-науки-мистецтва розвивають самопізнання (ознака фахової педагогічної діяльності). Знання, як “навчання впродовж життя”, набувають персоніфікованої соціальної/культурної/духовної цінності. Наголосимо: знання не лише форма капіталу, інтелектуальна власність, об'єкт авторського права, а й конкурентний національний наукоємний ринковий продукт.

Звідси нагальна необхідність для України обстоювати знання, науку, освіту в системі національних інтересів. Вітчизняні дослідники розмірковують про головні національні інтереси, як складний синтез політики, культури, економіки в контексті національної ідеї (М. Драгоманов, М. Грушевський, І. Франко, Д. Донцов, В. Липинський), філософію національної ідеї (В.Горський, С.Кримський).

Світоглядно-ціннісне підґрунтя української національної ідеї обумовлює *дух Свободи*. Найвищими духовними цінностями, які гуртують покоління, народна мораль вважає свободу: Ми з такого роду, що любимо свободу (українське прислів'я). *Дух Свободи* втілює Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року. Попри спроб росії тотального руйнування, особливо цивільної й гуманітарної інфраструктури (заклади освіти, пам'ятники, музеї, у тому числі Сковороди, Харківщина) – міста України стають символами стійкості ЗСУ, нашого народу (Буча,

Бородянка, Ірпінь, Маріуполь...). Незнищені сковородинівські ідеї: с-РОД-ність=Дух Свободи=Україна. *Дух Свободи* втілюють українська історія, культура, державність, незалежність, єдність, самодостатність! Духовно-ціннісні основи *Іншості* України зазнали невизнання, імперської уніфікації під гаслом “єдності російської мови” й так званого руського міру, які по-суті спрямовані проти людяності й демократичних цінностей Європи, Світу.

Вектор руху до перемоги, виборювання свободи, незалежності України, трансформаційних змін загалом, й щодо ЗВО зокрема, визначають стратегічні орієнтири. Вважаємо методологічні прийнятною настанову одного із засновників Української академії наук Володимира Вернадського (1863 – 1945). На нашу думку, розуміння В.Вернадським вищої школи “незалежним центром наукової думки нації”, потребує синергійних зусиль (політикум, влада, громадянське суспільство, український соціум) щодо осмислення науки-освіти-культури-технологій-виробництва у площині пріоритетних національних інтересів.

Актуалізуються “фундаментальні ідеї сучасної науки та історії культури” (С.Кримський), питання статусу фундаментальних наук (І. Добронравова), головне завдання фундаментальної науки – безперервна модернізація “індустрії наукомістких технологій”; “філософія нанотехнологій” (В. Лук’янець). Вважається, що термін “нанотехнологія” зазначив (1974) японський фізик Норіо Танігуїті. У його тлумаченні, “нанотехнологія” – процес створення об’єктів розмір яких становить кілька нанометрів (від лат. *nanos* – карлик і дав.-грец. *μέτρον* – міра); нанометр (скорочення: **нм**, міжн. **nm**) – одна мільярдна доля метра. Спецкурси з нанотехнологій поширені у США (вища освіта); причому доступне інформування охоплює коледжі та дитячі дошкільні установи.

Теоретико-методологічні перспективи виявляє можливість входження України в “рух на випередження”, характерний науково/технічно/технологічно розвиненим країнам (В. Лутай).

Синергійний підхід до філософії освіти теоретично і методологічно орієнтує український соціум на праксеологічно-випереджальне прогнозування навичок, кваліфікацій, нових професій: онлайн-вчитель, аналітик Big Data, фахівець із цифрового маркетингу, професіонал із відновлюваної та альтернативної енергетики, аналітик соціальних мереж, девелопер, управління штучним інтелектом та ін.

Викладені положення реалізовані нами під час читання курсу “Філософія освіти” для бакалаврів та магістрів (дошкільна, початкова освіта; педагогічний Коледж і факультет педагогічної освіти Львівського

національного університету імені Івана Франка); для магістрів (спеціальність 011 “Освітні, педагогічні науки”), аспірантів (доктори філософії; курс “Філософія та сучасний науковий процес”; електронний варіант, обсяг 145 с.) – кафедра філософії та педагогіки Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького.

Висновки. З позицій синергійного осмислення філософії освіти, складаються об’єктивні підстави подолання відчуження науки, культури, мистецтва від педагогічної діяльності; ґрунтовнішого пізнання природи людини (учня, студента), моделювання навчально-виховної діяльності в її інтерсуб’єктивному, морально-етичному, духовно-ціннісному відношенні. Суспільно-ціннісні пріоритети науки та освіти, мобільність і творча самореалізація памолоді – складові позитивного іміджу України в європейському/світовому комунікативному просторі. Очевидно синергійне оновлення педагогічної рефлексії, методологічної культури педагога, уможлиблюються в площині філософії освіти. Надактуальним щодо філософії освіти виявляється осмислення ідеології насилля (світоглядні, духовні, ціннісні, морально-етичні, культурологічні, педагогічні, психологічні, соціальні аспекти ...). Проте ці проблеми потребують зусиль філософської й наукової спільноти України та міжнародних інституцій.

#### **ЛІТЕРАТУРА:**

1. Гокінг С., Гокінг Л. Джордж і скарби космосу /пер. з англ. Г. Лелів. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016.
2. Гокінг С., Гокінг, Л. Джордж і блакитний супутник /пер. з англ. Г. Лелів. Львів: Видавництво Старого Лева, 2018.
3. І-цзін. Книга змін /пер. з рос. Є.В.Тарнавського; худож.-оформлювач О.А.Гугалова. Харків: Фоліо, 2018.
4. Лао-Цзи. “Книга про *dao* і *de*” //Хрестоматія китайської літератури (від найдавніших часів до III ст. н.е.) : пер. Ж. Ліньова та Ян Хін-шуна ; за ред. Я. В. Шекери; упоряд. Н.В. Коломієць. К.: ВПЦ “Київський університет”, 2008.
5. Платон. Апологія Сократа; Діалоги /пер з давньогрец. Йосип Кобіва, Ю.Мушака; худож.-оформлювач М.Мендер. Харків: Фоліо, 2017.